

**რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკა საქართველოში და
ქართულ-ოსური ურთიერთობების ეთნოპოლიტიკური
კონტექსტი XIX საუკუნეში
(შიდა ქართლის მთიანეთის მაგალითი)**

შესავალი

XIX ს-ის დასაწყისისთვის რუსეთი, მეზობელი ქვეყნების დაპყრობისა და ტერიტორიების გაფართოების შედეგად, პოლიეთნიკურ და პოლიკონფესიურ იმპერიად ჩამოყალიბდა. სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობები ახალ ფაზაში გადავიდა. რუსეთის ეკლესია სახელმწიფო პოლიტიკის გატარების საშუალებად, შემოერთებული ტერიტორიების ათვისებისა და კოლონიური პოლიტიკის წარმართვის ინსტრუმენტად გადაიქცა.¹

რუსეთის მიერ ქართული სახელმწიფოების – ქართლ-კახეთისა (1801) და იმერეთის სამეფოების (1810) – დაპყრობის შემდეგ დამოუკიდებლობა დაკარგა საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამაც. 1811 წლიდან რუსეთის ხელისუფლებამ გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია აღმოსავლეთ, ხოლო 1814 წლიდან კი – დასავლეთ საქართველოში. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ინსტიტუტი მოშალეს, შეიქმნა საქართველოს საეგზარქოსო, რომელიც რუსეთის სინოდს დაექვემდებარა; ქვეყანაში საეკლესიო მმართველობის რუსული სისტემა დამკვიდრდა, რომელიც რუსეთის საეკლესიო და პოლიტიკურ ინტერესებს ემსახურებოდა.²

კავკასიაში რუსეთის აქტიური ექსპანსიის შედეგად იქმნება ახალი საზღვრები, ახალი პოლიტიკური და საეკლესიო დღის წესრიგი. ეთნიკურად და კონფესიურად ჭრელ რეგიონში საეკლესიო პოლიტიკას მნიშვნელოვანი როლი დაეკისრა; მას, როგორც „რბილ ძალას“, იდეოლოგიური საფუძველი უნდა მოემზადებინა სახელმწიფოს სასურველი პოლიტიკური პროცესების წარმართვის, ახალი პოლიტიკური წესრიგისა და სტრატეგიების შემუშავებისთვის.

რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის ეთნოისტორიული და ეთნოპოლიტიკური კონტექსტი განსაკუთრებულად გამოვლინდა განსხვავებული კულტურების სასაზღვრო სივრცეში.

¹ ქოქრაშვილი, *რუსეთის რელიგიური პოლიტიკა საქართველოში (XIX ს-ის I ნახევარი)*, გვ. 41-42.

² ბუბულაშვილი, *საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ეგზარქოსობის დროს*, გვ. 64-117; პავლიაშვილი, *საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესიის ისტორია (1800-1945)*, გვ. 21-79; Kokrashvili, *The Russian Empire's Religious Policy in Georgia (The First Half of the 19th Century)*, გვ. 63-83.

ამ მხრივ, საინტერესოა საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონის – შიდა ქართლის მთიანეთის მაგალითი, რომელიც გეოგრაფიული, პოლიტიკური და მიგრაციული პროცესების შედეგად, სხვადასხვა კონფესიებისა და ეთნოსების შეხვედრის ადგილად, განსაკუთრებით კი, ქართულ-ოსური ურთიერთობების სივრცედ ჩამოყალიბდა. შეიქმნა პოლიკონფესიური და რელიგიურად ეკლექტური გარემო: აქ ერთმანეთის გვერდით და ამავე დროს ერთმანეთში შერწყმული აღმოჩნდა ქრისტიანობა, ისლამი და ხალხური რწმენა-წარმოდგენები.

შიდა ქართლის მთიანეთის სტრატეგიულ მნიშვნელობას ისტორიულად მისი გეოგრაფიული მდებარეობა და პოლიტიკური ფუნქცია განსაზღვრავდა. ის ესაზღვრებოდა ჩრდილოეთ კავკასიელი მთიელების სამფლობელოებს; იყო ერთგვარი ფრონტიერი, სასაზღვრო ზონა, რომელსაც ჰქონდა, ერთი მხრივ, სამხრეთ კავკასიისა და ქართული სახელმწიფოს თავდაცვითი, მეორე მხრივ კი, ჩრდილოეთ კავკასიის ეთნოსებთან დამაკავშირებელი ფუნქცია. აქედან ჩრდილოეთ კავკასიაში გადადიოდა ორი უმნიშვნელოვანესი გზა: დარიალის ხეობის გავლით – „დარიალის კარი“ და დვალეთის გავლით („გზა დვალეთისაი“) – კასრის კარი. გარდა ამისა, კავკასიელი მთიელები საქართველოს ბარს და მის სავაჭრო ცენტრებს სხვადასხვა გზა-ბილიკებითაც უკავშირდებოდნენ.

შევეცდებით, შიდა ქართლის მთიანეთის მაგალითის მიხედვით, ვუჩვენოთ XIX ს-ში საქართველოში რუსეთის იმპერიის საეკლესიო მმართველობის ეთნოპოლიტიკური კონტექსტი; რუსეთის საეკლესიო-რელიგიური პოლიტიკის, სამისიონერო ორგანიზაციებისა და ადმინისტრაციული სისტემის გავლენა ქართულ-ოსური ურთიერთობების ფორმირებაზე; შევაფასოთ ახალი წარმოსახვითი და რეალური საზღვრების ფორმირების პროცესი და მისი შედეგები; ეთნიკური ტერმინოლოგიის პოლიტიკური ტრანსფორმირება და ამაში საეკლესიო პოლიტიკის როლი. პრობლემის ამ რაკურსით ჩვენება სიახლეს წარმოადგენს.

შიდა ქართლის მთიანი და მთისწინა ტერიტორიის გარკვეული ნაწილი დღევანდელ ცხინვალის რეგიონს (ყოფილ საქართველოს სსრ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქს) შეადგენს. ამჟამად ის ქართულ-ოსური ეთნოკონფლიქტის ზონაა და საქართველოს ხელისუფლების არაკონტროლირებად ტერიტორიას წარმოადგენს.¹ XIX ს-ში რუსეთის იმპერიაში დანყებული ეთნოპოლიტიკური პროცესების შორეული შედეგები თანამედროვე საქართვე-

¹ გაეროსა და მსოფლიოს ქვეყნების აბსოლუტური უმრავლესობა არ ცნობს აღნიშნულ ტერიტორიაზე თვითგამოცხადებულ „სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკა – სახელმწიფო ალანიას“; მხარს უჭერს საქართველოს სუვერენიტეტსა და ტერიტორიულ მთლიანობას, 2008 წელს რუსული ჯარების მიერ ოკუპირებულ ტერიტორიას საქართველოს შემადგენელ ნაწილად აღიარებს.

ლოში ეთნოტერიტორიული კონფლიქტების სახით გამოიხატა. წარმოდგენილი კვლევა ამ პროცესების საწყის ეტაპზე ფოკუსირდება და გვიჩვენებს დროში ერთმანეთთან დაშორებული მოვლენების მჭიდრო კავშირს. ეს ნაშრომის პრაქტიკულ დანიშნულებასა და აქტუალობაზე მიუთითებს.

წყაროების/ლიტერატურის მიმოხილვა

XIX ს-ის პირველ ნახევარში საქართველოში მიმდინარე რელიგიური პროცესების შესახებ საყურადღებო წყაროები გვხვდება: კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტებში, ოფიციალურ დოკუმენტებში, ანგარიშებში, მოსახლეობის აღწერის მასალებში და სხვა; წყაროს მნიშვნელობას იძენს: რუსეთის იმპერიის პერიოდის კვლევები საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, საეკლესიო-ადმინისტრაციული და სამისიონერო პოლიტიკის შესახებ და სხვა.

XIX ს-ის შიდა ქართლში შექმნილ დემოგრაფიულ ვითარებას, ეთნოისტორიის სხვადასხვა პრობლემებს ასახავს თანამედროვე მეცნიერების: ა. თოთაძის, ვ. ითონიშვილის, ს. ლეკიშვილის, რ. თოფჩიშვილის, ლ. ჯანიაშვილის, ი. კვაშილავას და სხვა კვლევები. შიდა ქართლის მთიანეთის ისტორიულ-პოლიტიკური პროცესები, ქართულ-ოსური ურთიერთობების ეთნოპოლიტიკური ასპექტები გაანალიზებულია ჯ. გვასალიას, ა. სონლულაშვილის, მ. ტყავაშვილის, თ. ჯოჯუას, გ. ჭეიშვილის და სხვათა ნაშრომებში. რეგიონში მიმდინარე რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის პრობლემები გაანალიზებულია ქ. პავლიაშვილის, ე. ბუბულაშვილის, ვ. წვერავას, ხ. ქოქრაშვილის კვლევების მიხედვით. აღსანიშნავია, ოსი მეცნიერების ვ. აბაევის, გ. თოგოშვილის, ბ. ძიძოევის გამოკვლევები, მათ მიერ შემოტანილი საისტორიო და ეთნოლოგიური მასალა.

არსებული მასალების ანალიზი საშუალებას გვაძლევს, შიდა ქართლის მთიანეთის მაგალითის მიხედვით, შევაფასოთ საქართველოში რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის ეთნოპოლიტიკური კონტექსტი, მისი ზეგავლენა ქართულ-ოსური ურთიერთობების ფორმირებაზე.

მეთოდოლოგია

XIX ს-ის პირველ ნახევარში შიდა ქართლის მთიანეთმა, როგორც ჩრდილოეთ კავკასიასთან სასაზღვრო სივრცემ, რუსეთისთვის განსაკუთრებული ფუნქცია შეიძინა. დაპყრობილ ტერიტორიებზე ძალაუფლების განსამტკიცებლად რუსეთი წარმატებით იყენებდა რელიგიურ ფაქტორს, როგორც გავლენის მოპოვების „არაძალადობრივ“ ინსტრუმენტს. შესაბამისად, ნაშ-

რომში გამოვიყენეთ „რბილი ძალისა“ და „საზღვრების კვლევის“ (Border Studies) თეორიები. კვლევა შესრულდა ისტორიზმის პრინციპით, ანალიზისა და სინთეზის მეთოდის, ისტორიულ-შედარებითი (კომპარატივისტული) მეთოდების გამოყენებით.

დისკუსია /ძირითადი შედეგები

შიდა ქართლი აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარეა, რომელიც საქართველოს ცენტრალური რეგიონის – ქართლის – ჩრდილოეთ ნაწილს წარმოადგენს. ქართლის ტერიტორია, რომელიც კავკასიონის მთავარი ქედის მთისა და მთისწინეთის კალთებზე მდებარეობს, შიდა ქართლის მთიანეთს (შიდა ქართლის მთიან მხარეს) შეადგენს. ის ისტორიულად მუდამ ქართული პოლიტიკური და კულტურული სივრცის განუყოფელი ნაწილი იყო.

არქეოლოგიური, არქიტექტურული, ეპიგრაფიკული, ტოპონიმური მასალების კვლევა ერთხმად ადასტურებს, რომ შიდა ქართლის მთიანეთის მკვიდრ მოსახლეობას უძველესი დროიდან ქართველები შეადგენდნენ.¹ ამ რეგიონის ტერიტორიაზე ძირძველ ქართულ მოსახლეობასთან ერთად სხვა ეთნოსები – ებრაელები, სომხები, ოსები დასახლდნენ. დოკუმენტების მიხედვით ჩანს, რომ XIX ს-ის დასაწყისში შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ებრაელები ქართველებთან ერთად შერეულად ცხინვალში და ბრეთში ცხოვრობდნენ, ხოლო სომხები კი – ცხინვალში, თამარაშენში, დირბში, ბრეთში, არცევში და ახალგორში. ებრაელებისა და სომხების შიდა ქართლში განსახლება, უმეტესწილად, სავაჭრო ურთიერთობებს ემყარებოდა.² აქ მოსახლე ქართველები, ძირითადად, მართლმადიდებელი სარწმუნოების, ებრაელები – იუდაიზმის, ხოლო სომხები – გრიგორიანული და კათოლიკური აღმსარებლობის მიმდევარნი იყვნენ.

რაც შეეხება ოსების შიდა ქართლის ტერიტორიაზე განსახლებას, მათი მიგრაცია პირველ რიგში შეეხო საქართველოს ისტორიულ პროვინცია – დვალეთს.

აღსანიშნავია, რომ ოსების ეთნოგენეზი ძირითადად ჩრდილოეთ კავკასიაში მიმდინარეობდა. XIII ს-ში გარეშე მტრის თავდასხმების შედეგად მათ ჩრდილოეთ კავკასიის მთიან ხეობებში დაიწყეს დასახლება. ეს პროცესი

¹ გაგოშიძე, *ქართული წარწერები თრუსოსა და მნის ხეობაში*, გვ. 129-141; ზაქარაია, *შიდა ქართლის მთიანეთის ხუროთმოძღვრების ისტორიისათვის*, გვ. 125; ოთხმეზური, *შიდა ქართლის მთიანეთის ეპიგრაფიკა*, გვ. 156; ხარაძე, *შიდა ქართლში ტოპონიმთა გაყალბების წინააღმდეგ*, გვ. 167.

² *Акты*, I, გვ. 465-469.

გაგრძელდა XV ს-მდე. ოსი ხალხი ჩრდილოეთ კავკასიის მაღალმთიან ხეობებში რამდენიმე თემის („თაგაურის“, „ქურთათის“, „ალაგირის“ და „დიგორის“) სახით ჩამოყალიბდა.

საქართველოს ისტორიულ პროვინცია – დვალეთში, რომელიც კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთ კალთაზე, დარიალის ხეობასა და მამისონის უღელტეხილს შორის, ე. წ. ნარ-მამისონის ქვაბულში მდებარეობდა, ოსების შემოსახლება XV-XVII ს-ებში მიმდინარეობდა და დასრულდა ოსების მიერ ადგილობრივი ქართველური ეთნიკური ჯგუფის „დვალეების“ ასიმილაციით. ეთნიკური და დემოგრაფიული ცვლილებების მიუხედავად, დვალეთი ქართველ მეფეთა სამფლობელოების განუყოფელ ნაწილს შეადგენდა. რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგაც, ეს პროვინცია 1859 წლამდე საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ საზღვრებში იყო და ტფილისის გუბერნიის ნაწილს წარმოადგენდა.¹

ჩრდილოეთ კავკასიის ხეობებიდან გადმოსული ოსების პირველი დასახლებები კავკასიონის სამხრეთ კალთაზე მდებარე საქართველოს ტერიტორიაზე, სპეციალისტების აზრით, XVII ს-ის პირველ ნახევარში ჩნდება თრუსოს ხეობასა (მდ. თერგის სათავე) და მალრან-დვალეთში (დიდი ლიახვის სათავე). დიდი და პატარა ლიახვის სათავეების მთიან ზოლში კი ოსების მიგრაცია XVII ს-ის მეორე ნახევრიდან იწყება. ისტორიკოს რ. თოფჩიშვილის აზრით, XVIII ს-ის დასასრულს ოსები, ძირითადად, შიდა ქართლის მთაში იყვნენ დასახლებულნი. XVIII-XIX ს-ების მიჯნაზე კი მიმდინარეობს მათი შიდა ქართლის მთიდან მთისწინეთისა და ბარის სოფლებში ან ნასოფლარებში ჩასახლება. აქ ისინი ხშირ შემთხვევაში ქართულ მოსახლეობასთან შერეულად ცხოვრობდნენ. დემოგრაფიული წყაროების მიხედვით, XIX ს-ის პირველ ნახევარში მთიდან მთისწინეთსა და ბარში ჩამოსახლება ინტენსიური არ იყო. ოსების ბარში აქტიური მიგრირება და მათი დასახლკარება XIX ს-ის შუა წლებიდან იწყება და საუკუნის ბოლომდე გრძელდება. მათი დიდი ნაწილი მთელ საქართველოში დისპერსიულად განსახლდა.²

სამეცნიერო ლიტერატურაში ახსნილია, რომ შიდა ქართლის დაცლა და ადგილობრივი მოსახლეობის შემცირება მტრის შემოსევებისა და შიდა მიგრაციების შედეგი იყო. ამან გამოიწვია ქართლის მთის მკვიდრი ქართული მოსახლეობის ბარისკენ გადანაცვლება და მისი ტერიტორიის შევსება, რაც კანონზომიერი პროცესი იყო. ქართლის მთიანეთის გაუკაცრიელებულ ტერიტორიებს კი ჩრდილოეთ კავკასიიდან მცირემინიანობის გამო მიგრირებული ეთნიკური

¹ თოფჩიშვილი, *საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები*, გვ. 218.

² იქვე, გვ. 218-220; გვასალია, *შიდა ქართლი და ოსური პრობლემა*, გვ. 56-58.

ჯგუფები, ძირითადად, ოსები იკავებდნენ. ადგილობრივ ფეოდალთა კუთვნილ მიწებზე ოსები ხიზნებად სახლდებოდნენ; მუშახელის სიმცირის გამო, ქართველთა ნასახლარებზე მათ დასახლებას ქართველი თავადაზნაურობაც ხელს უწყობდა.¹ აღსანიშნავია, რომ ოსთა ჩამოსახლების პროცესი, ხშირ შემთხვევაში, მშვიდობიანი არ იყო. მათ მიერ ქართლის სოფლების დარბევის, ადამიანების გატაცებისა და ძარცვის ფაქტებს არაერთი წყარო მოწმობს. ქართლის დასახლებულ სოფლებს ისინი თავდასხმების გზითაც იკავებდნენ.

ოსი მეცნიერები, წყაროების თავისებური ინტერპრეტაციით, ცდილობენ დაამტკიცონ XVIII ს-ში ჩრდილოეთ კავკასიიდან საქართველოში ოსთა დიდი ჯგუფის ორგანიზებული გადმოსახლება. ისტორიკოსი გ. თოგოშვილი XVIII ს-ის მეორე ნახევარში საქართველოში ოსების 7.000-ზე მეტი კომლის (დაახლოებით 42.000 სული) არსებობას ვარაუდობდა.² ქართველი მეცნიერები ეწინააღმდეგებიან ამ თვალსაზრისს. რ. თოფჩიშვილი კამერალური აღწერების საფუძველზე ასაბუთებს, რომ XIX ს-ის პირველ ნახევარში ქართლში დასახლებული ოსების რაოდენობა 2.130 კომლს შეადგენდა. ერთ ოჯახში მეცნიერი საშუალოდ 7 სულს ანგარიშობს, რაც სულ 14.910 ადამიანს შეადგენს, ანუ დაახლოებით 15.000-მდე სულს.³

ქართლის მთიანეთის ხეობებში ოსი მოსახლეობის განსახლების, მათი სულადობრივი და კომლობრივი რაოდენობის შესახებ ღირებულ ცნობებს შეიცავს, 1817-1818 წლებში „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მისიონერის არქიმანდრიტ ნიკიფორეს მიერ შედგენილი აღწერილობა, რომელიც მას საქართველოს ეგზარქოს თეოფილაქტეს დავალებით შეუდგენია.⁴ წყაროს მიზანი ქართლის მთიანეთის ოსებით დასახლებულ ხეობებსა და სოფლებში მონათლული და მოსანათლი მოსახლეობის აღწერა იყო. შიდა ქართლის ხეობების აღწერის მონაცემების დაჯამებით ვიგებთ, რომ არქიმანდრიტ ნიკიფორეს რეგიონში ოსების 1.668 კომლი დაუთვლია, რაც 9.678 სულს შეადგენდა. ეს მონაცემები არ ეწინააღმდეგება ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებულ თვალსაზრისს, რომ XIX ს-ის დასაწყისში ოსების რაოდენობა საქართველოში 15.000-ს არ აჭარბებდა.

დემოგრაფი ა. თოთაძის დაანგარიშებით, ოსების რიცხვი საქართველოში 1833 წელს 14.000 სული უნდა ყოფილიყო. XIX ს-ის მეორე ნახევარში

¹ იქვე, გვ. 56.

² თოგოშვილი, *ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წლებში*, გვ. 201-202.

³ თოფჩიშვილი, *საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები*, გვ. 165, 169.

⁴ ქოქრაშვილი, „*ოსეთის სასულიერო კომისიის*“ არქიმანდრიტი ნიკიფორე შიდა ქართლში ოსების განსახლების შესახებ (1817-1818 წწ.), გვ. 448-462.

საქართველოში ოსების რიცხვი მკვეთრად იზრდება. 1880 წლისთვის ის შეადგენდა 51.988, 1897 წელს კი – 71.500 სულს. ეს პროცესი, ქართველ მეცნიერთა აზრით, მოსახლეობის ბუნებრივი მატებით ვერ აიხსნება და მიუთითებს ჩრდილოეთიდან ოსების მასობრივ მიგრაციაზე. აღსანიშნავია, რომ მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში ქ. ცხინვალში ოსი მოსახლეობა არ ჩანს.¹

ოსების რელიგიური წარმოდგენები. რელიგიური რწმენა-წარმოდგენები კარგად გამოხატავს საზოგადოების მდგომარეობას, ქცევის მოდელსა თუ მისწრაფებებს. ცნობილია, რომ ოსებს შორის ქრისტიანობა ჯერ ბიზანტიის, შემდეგ კი ქართველი მონარქების ხელშეწყობით ვრცელდებოდა. XVII-XVIII ს-ებში გაძლიერდა ისლამის ზეგავლენა, თუმცა ოსების წარმართული რელიგიური წარმოდგენები საკმაოდ მყარი აღმოჩნდა. ევროპელი მოგზაურები კლავროტი, კობი, აიხვალდი და სხვანი, რომლებმაც კავკასიაში XIX ს-ის პირველ ნახევარში იმოგზაურეს, ოსების რწმენა-წარმოდგენებში წარმართობის, ქრისტიანობისა და ისლამის ელემენტების ურთიერთგავლენას ხედავდნენ.

ოსთა წარმართული პანთეონის მნიშვნელოვანი ღვთაებები იყო: „ხიცაუ“ (პატრონი) – მთავარი ღვთაება;² „ვასთირჯი“ – მეომართა, მგზავრთა, ავადმყოფთა და უქონელთა მფარველი, „ვაჩილა“ – გვალვის, ქუხილის და ომის ღვთაება; „ფალვარა“ (საქონლის ღვთაება), „ბინათი ხიცაუ“ (ადგილის პატრონი), „თუთირი“ (მგლების ღვთაება).

აღსანიშნავია, ასევე ღვთაებები „საუბარაგი“ – ქურდობის და ღამის თავგადასავალთა მძიებლების ღვთაება; „ფარნიჯი“ – ყოველთა მკვლელთა მფარველი და ა. შ. ისტორიკოსი ვ. ითონიშვილი „ფარნიჯის“ კულტს სკვითურ-სარმატულ-ალანურ რწმენა-წარმოდგენებს უკავშირებს. მისი აზრით, ოსური „მგლის (თუთირის) ლაშქრობები“, რომლითაც შენუხებულები იყო ქართველი მოსახლეობა, „ფარნიჯისა“ და „საუბარაგის“ კულტების არსებობით იყო კურთხეული და იდეურად ნახალისებული; ამ ლაშქრობების დროს ხშირი იყო ძარცვა, ადამიანების გატაცება და შემდეგ მონებად გაყიდვა.³ საინტერესოა, რომ ოსთა შორის ყველაზე დისკრიმინირებული ე. წ. „მონების“, „ყურმოჭრილი ყმების“ ფენის სახელწოდება იყო – „გურზიაკი“. ვ. ითონიშვილის აზრით, „გურზიაკი“ უნდა ყოფილიყო ნაწარმოები სიტყვისაგან „гуйрдиаг“ („გუირდზიაგ“), რაც ოსურად ქართველს ნიშნავს. ითონიშვილის ვარაუდით, „გურზიაკის“ ფენის შემადგენლობა, ძირითადად, ოსური „თუთირის“ ლაშქრობის დროს მოტაცებული ქართველებისგან უნდა ყოფილიყო შედგენილი.⁴

¹ თოთაძე, *ოსები საქართველოში*, გვ. 19.

² Миллер, *Осетинские этюды*, II, გვ. 239.

³ ითონიშვილი, *ოსიანობა*, გვ. 238.

⁴ იქვე, გვ. 241.

ქრისტიანობის გავლენით ხშირი იყო ოსების წარმართული ღვთაებების ქრისტიანულ წმინდანებთან მისადაგება. მეცნიერები „ვასთირჯის“ ქრისტიან მონამესთან წმ. გიორგისთან აიგივებენ. თეთრ სამოსში და თეთრ ცხენზე ამხედრებულ ვასთირჯის (წმ. გიორგის) შავი მხედრის – „საუბარაგის“ ანტიპოდად და მოწინააღმდეგედ მიიჩნევენ, ხოლო საუბარაგის ორეულად კი წმ. თუთირის (მგლებს მეთუფეს) განიხილავენ.¹

ქრისტიანიზებულ ღვთაებებს წარმოადგენდნენ ასევე: „უაცილა“ – წმინდა ილია, „უაც-ტოტური“ – წმინდა თეოდორე ტირონის, „უაც-ნიკოლა“ – წმინდა ნიკოლოზი და სხვა.² ოსების წარმართულ პანთეონში „ხიცაუ“ – უზენაესი, ერთარსი ღვთაების არსებობაც ქრისტიანობასთან ანალოგიადაა შეფასებული.³

ისტორიულად ქართველების როლი ოსების გაქრისტიანების საქმეში მნიშვნელოვანია. ქართული სახელმწიფოს მმართველები მუდმივად ცდილობდნენ ჩრდილოეთით მოსაზღვრე კავკასიის თემებში, მათ შორის, ოსებშიც ქრისტიანობის გავრცელებას. ამიტომ ქრისტიანულ კულტთან დაკავშირებული ზოგიერთი ტერმინოლოგია, ოსურში ქართულის გავლენით დამკვიდრდა: „მარხო“ – მარხვა, „სანიბა“ – სამება, „ჩირისტი“ – ქრისტე, „დეკანოზი“ – დეკანოზი, „თარანჯელოს“ – მთავარანგელოზი, „კუირი“ – კვირა და ა. შ. „ძუარი“ – სალოცავი, ყველა ოსურ სოფელში იყო, რომლის სახელწოდებაც უკავშირდება „ჯვარს“.⁴ გაქრისტიანებული ოსების რწმენა-წარმოდგენებში მაინც ძლიერი იყო რელიგიური სინკრეტიზმი, წარმართული და მითოლოგიური კულტების ზეგავლენა: მზისა და მთვარის კულტი, ვარსკვლავთა თაყვანისცემის ტრადიცია, მუხის კულტი, ჭეჭა-ქუხილის, ელვის, მიწის, წყლის, მცენარეების თაყვანისცემა.⁵

XVII-XVIII ს-ებში ოსმალეთის მიერ ისლამის გავრცელებამ შეასუსტა კავკასიელ მთიელებზე, მათ შორის, ოსებზე ქართველების კულტურული და რელიგიური ზეგავლენა. თუმცა ამავე პერიოდში მიმდინარეობს ჩრდილოეთიდან ოსების შიდა ქართლის მიწებზე მიგრირება.

XIX ს-ის დასაწყისში შიდა ქართლის მთიანეთში ქართულ-ოსური განმათავისუფლებელი ბრძოლა. შიდა ქართლის მთიანეთის ტერიტორიები ოდითგანვე ქართველი ფეოდალების: მაჩაბლების, ამილახვრების, ფალა-

¹ იქვე, გვ. 237; Абаев, *Историко-Этимологический словарь осетинского языка*, т. 3, გვ. 44. Дзидзоев, *Известное и неизвестное в этнографии и мифологии осетин*.

² თოფჩიშვილი, *კავკასიის ეთნოლოგია*, გვ. 223; კვაშილავა, *ეთნოკულტურული ეტიუდები*, გვ. 241-259, 254, 274.

³ Миллер, *Осетинские этюды*, ч. II, გვ. 239.

⁴ კვაშილავა, *ეთნოკულტურული ეტიუდები*, გვ. 156.

⁵ Миллер, *Осетинские этюды*, ч. II, გვ. 239.

ვანდიშვილების და ქსნის ერისთავების სამფლობელოებს წარმოადგენდა. ამ ტერიტორიების ნაწილი უშუალოდ ქართლ-კახეთის სამეფო ოჯახის საკუთრება იყო და უფლისწულებს ეძლეოდათ, ნაწილს კი საპატრიარქო ფლობდა. ქართველ მეფეთა სამფლობელოდ ითვლებოდა კავკასიის ქედის ჩრდილოეთით მდებარე ისტორიული დვალეთი.

რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს დაპყრობის (1801 წელს) შემდეგ, ახალმა ხელისუფლებამ სამეფო ოჯახის წევრები რუსეთში გაასახლა, მათი კუთვნილი მიწები ხაზინას გადასცა. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ ხაზინას გადაეცა საეკლესიო მიწებიც. ქართლ-კახეთის სამეფოს ანექსიის შემდეგ ამ რეგიონში რუსეთმა ზოგიერთი ადგილობრივი ფეოდალი – მაჩაბლები და ქსნის ერისთავები გაიერთგულა. მათი მხარდაჭერით ხელისუფლებამ შიდა ქართლში დასაყრდენი გაიჩინა და ისინი ქართველ მეფეთა (ბაგრატიონთა) სამეფო სახლს დაუპირისპირა.

საქართველოში რუსული მმართველობის დამყარებამ განმათავისუფლებელი ბრძოლა გამოიწვია. XIX ს-ის 30-იან წლებამდე ანტირუსულ გამოსვლებში ხშირი იყო ქართველებისა და კავკასიელი მთიელების ურთიერთმხარდაჭერის შემთხვევები. ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას და ბაგრატიონთა დინასტიის წარმომადგენლების ბრძოლას ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღსადგენად შიდა ქართლის ოსი მოსახლეობაც მხარს უჭერდა. ამით ისინი ქართლ-კახეთის სამეფოს ერთგულებასა და ქართველ მეფეთა ქვეშევრდომობას ადასტურებდნენ.¹

ოსების გამოსვლები რუსების წინააღმდეგ 1802 წლიდან დაიწყო, როდესაც შიდა ქართლის მთიანეთში დასახლებული ოსები ქართველი უფლისწულების იულონ, ფარნაოზ და ლეონ იულონის ძე ბაგრატიონების მხარდასაჭერად დაესხნენ რუსების ჯარს. ლიახვისა და ფცის ხეობებში ოსების მღელვარება სიმონოვიჩის ექსპედიციამ ჩააცხრო.²

1804 წელს ქართლის მთიანეთის აჯანყების დროს ქართველ მთიელებს (მთიულები, მოხევეები, ხევსურები, ფშავლები) და თრუსოს ხეობის ოსებს 300 კაციანი რაზმით ჩრდილოეთ კავკასიიდან თავაჯერედი ოსების წინამძღოლი ახმეტ დუდაროვიც (დუდარუკი) შეუერთდა. ქართველ უფლისწულს, ფარნაოზ ბატონიშვილს, ქურთათელმა (ოსური თემი ჩრდილოეთ კავკასიაში) ოსებმაც დაუჭირეს მხარი. აჯანყებულებმა შეძლეს სამხრეთ კავკასიაში შემოსასვლელის – „დარიალის კარის“ ჩაკეტვა, ჩრდილოეთ კავკასიიდან

¹ Ткавашвили, *Русско-осетинское противостояние в Грузии в начале XIX века*, გვ. 253; ქოქრაშვილი, *შიდა ქართლის მთიანეთში რუსეთის პოლიტიკის ისტორიისთვის (XIX საუკუნე)*, გვ. 72.

² *Акты*, I, გვ. 58; თოგოშვილი, *ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წლებში*, გვ. 6.

როკის უღელტეხილით შემოსული რუსული პოლკი კი ჯავასა და როკს შორის მოიმწყვდიეს და დაატყვევეს. თუმცა, ერევნის წარუმატებელი ლაშქრობიდან დაბრუნებული მთავარმმართველი ციციანოვი პირადად ჩაერთო აჯანყებულების წინააღმდეგ ბრძოლაში და სასტიკად გაუსწორდა მათ.¹

1807 წელს ქართველი და ოსი მოსახლეობის ერთობლივი ანტირუსული გამოსვლა მოხდა ჯერ დიდი ლიახვის, შემდეგ ქსნისა და ლეხურას ხეობებში.² 1810-1811 წლებში სამაჩაბლოს ოსები ლეონ ბაგრატიონის მეთაურობით აჯანყდნენ, მის მხარდასაჭერად 2000 ოსი გამოსულა. პოლკოვნიკ სტალის ხელმძღვანელობით, რუსულმა ჯარმა იერიში მიიტანა ჯავისა და ლომსიანთხევის მიმართულებით, აჯანყება ჩაახშო, დაარბია მოსახლეობა და გადაწვა 20 სოფელი. უკუქცეული უფლისწული ლეონ იულონის ძე ახალციხის გზაზე ლეკებმა მოკლეს.³ ოსების დიდმა ნაწილმა კახეთის აჯანყების (1812-1813 წწ.) დროს მხარი დაუჭირა, ასევე, უფლისწულ ალექსანდრე ერეკლეს ძე ბაგრატიონს, რომელიც რუსული მმართველობის წინააღმდეგ ბრძოლას არ წყვეტდა და კავკასიონზე გადმოსასვლელების გადაკეტვას ცდილობდა.⁴

რუსეთის ხელისუფლებამ შიდა ქართლის მთიანეთში მცხოვრები ოსების დამორჩილება მთავარმმართველ პასკევიჩის დროს შეძლო, როდესაც 1830 წელს, გენერალ რენენკამპფის ხელმძღვანელობით, სპეციალური სამხედრო ექსპედიცია ჩატარდა.⁵ შიდა ქართლის ოსების კავშირი ქართულ განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან მიუთითებდა, რომ ისინი თავს ქართული სახელმწიფოს ორგანულ ნაწილად თვლიდნენ.

XIX საუკუნის 20-30-იანი წლებიდან რუსეთის ხელისუფლება შეეცადა ოსების მიმართ პოლიტიკა შეეცვალა და რუსულ-ოსური ურთიერთობების მონესრიგების ახალი მეთოდები და ხერხები ეხმარა, დაპირისპირებული ანტირუსული ძალისგან ისინი თავის მოკავშირედ ექცია. ხელისუფლება შიდა ქართლის ოსებში პრორუსული განწყობის ჩანერგვის პოლიტიკას დაადგა: მათ დაუწესდათ სხვადასხვა შეღავათები, შეუმცირდათ ან გაუუქმდათ სახელმწიფო გადასახადები და ა. შ.⁶ მეფისნაცვალ ვორონცოვის დროს რუსეთის ხელისუფლებამ

¹ *Акты*, II, გვ. 307-308, 326, 335; ქოქრაშვილი, *ანტირუსული გამოსვლები საქართველოში XIX ს-ის პირველ ნახევარში*, გვ. 3-4; ტოგონიძე, *ქართლის მთიანეთის აჯანყება (1804)*, გვ. 100-102.

² თოგოშვილი, *ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წლებში*, გვ. 9.

³ იქვე, გვ. 10.

⁴ *Акты*, V, გვ. 63; Kokrashvili, *Anti-Russian Demonstrations in Georgia in the First Half of the XIX Century*, გვ. 5-9.

⁵ *Акты*, VII, გვ. 361-365; Ткавашвили, *Русско-осетинское противостояние в Грузии в начале XIX века*, გვ. 253.

⁶ ქოქრაშვილი, *შიდა ქართლის მთიანეთში რუსეთის პოლიტიკის ისტორიისთვის (XIX საუკუნე)*, გვ. 72.

დააკმაყოფილა ოსების მრავალწლიანი სასამართლო დავა (1837-1852) შიდა ქართლის ქართველი თავადების მაჩაბლების წინააღმდეგ. გარკვეული კომპენსაციისა და გადასახადის სანაცვლოდ, მაჩაბლებს ჩამოერთვათ მათ კუთვნილ მამულებში დასახლებულ ოსებზე საბატონო უფლებები.¹ ვორონცოვისევე პროექტით, შიდა ქართლის სახაზინო მიწებზე დასახლებულ ოსებს ათიათასობით დესეტინა მიწა გადაეცათ უფასოდ.² რუსეთის ხელისუფლებამ ყველაფერი იღონა, რათა ამ რეგიონში მისთვის სასურველი და ხელსაყრელი პოლიტიკური, ადმინისტრაციული, დემოგრაფიული სურათი შეექმნა.

ამგვარი პოლიტიკის შედეგი ქართულ-ოსური ურთიერთობების რღვევა, მათ შორის დაპირისპირების გაღვივება და გაუცხოება, შიდა ქართლში დასახლებულ ოსებში სეპარატისტული განწყობის დამკვიდრება იყო.³

საეკლესიო-ადმინისტრაციული სტრუქტურა შიდა ქართლის მთიანეთში. რელიგიურად ცვალებადი და სინკრეტული ეთნიკური ჯგუფების დასახლება ქვეყნის ტერიტორიაზე მოითხოვდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში მათ მოქცევას და მართვას. კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტებში გამოქვეყნებული საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ანტონ მეორის (1788-1811) წერილი გენერალ კნორინგისადმი ასახავს, რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის დაპყრობის პირველ წლებში, საქართველოს ეკლესიის მდგომარეობას, მის ავტოკეფალურ სტატუსს, საეკლესიო სტრუქტურას. კათოლიკოს-პატრიარქი აღმოსავლეთ საქართველოში სულ 13 ეპარქიას ასახელებს. აქედან ქართლში ჩამოთვლის 8 ეპარქიას: სამთავროს, თბილისის, რუისის, წილკნის, მანგლისის, ურბნისის, სამთავისის, ნიქოზის.⁴

წილკნის ეპისკოპოსის იოანეს წერილიდან საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ II-სადმი (1800, 1 მარტი) ჩანს, რომ წილკნის საეპისკოპოსოს უფლებამოსილება ვრცელდებოდა კავკასიის მთების არაქრისტიან, წარმართ მოსახლეობაზეც: სამხრეთ კალთის ხეობებზე, სადაც ცხოვრობდნენ ქართველი მთიელები – მთიულები, გუდამაყრელები, ჭართლელები, ხანდოელები, მოხვეეები, ასევე, ჩრდილოეთ კავკასიაში – თრუსოსა და ზახას (დვალეთის ერთ-ერთი ხეობა) ხეობებზე. წყაროდან ვიგებთ, რომ კავკასიელ მთიელთა, მათ შორის ოსების, გაქრისტიანებას დიდ ყურადღებას უთმობდა ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II (1762-1798), რომელიც ამ მიზნით ყოველწლიურად ხაზინიდან თანხებს გამოყოფდა.⁵

¹ ჭუმბურიძე, შიდა ქართლის სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება XIX საუკუნის I ნახევარში, გვ. 82-83.

² სონღულაშვილი, „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში?, გვ. 93.

³ ქოქრაშვილი, შიდა ქართლის მთიანეთში რუსეთის პოლიტიკის ისტორიისთვის (XIX საუკუნე), გვ. 73.

⁴ *Акты*, I, გვ. 530.

⁵ იქვე, გვ. 531-534.

კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტებში დაცული მასალების მიხედვით, შიდა ქართლის ტერიტორიის ნაწილი, მდ. დიდი ლიახვიდან რეხულომდე (ლახურა), უშუალოდ საპატრიარქოს განკარგულებაში ყოფილა. საპატრიარქო აქ ფლობდა 60 სოფელს, სადაც ორი სათავადო და 24 აზნაურთა გვარი შედიოდა. შიდა ქართლის მთიანეთის ხეობები და სოფლები, ძირითადად, ნიქოზის, წილკნის, რუისისა და ურბნისის ეპისკოპოსებს ექვემდებარებოდა.¹

საქართველოში რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ შეიცვალა ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის ტრადიციული ფორმები. რუსი მოხელეები ხშირად ერეოდნენ საეკლესიო მართვის პროცესში, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს მიუთითებდნენ საეპისკოპოსო კათედრების შემცირებისა და კავკასიის რუსული ადმინისტრაციის მორჩილებისკენ. 1803 წელს წილკნის ეპისკოპოსის იოანეს (ქარუმიძე) გარდაცვალებისთანავე, მისი კათედრა გაერთიანდა ჯერ სამთავისის, შემდეგ კი ნიქოზის ეპარქიასთან. წილკნელ-სამთავნელ-ნიქოზელ ეპისკოპოს გერვასის (მაჭავარიანი) იურისდიქცია კავკასიის მთიელებზეც გავრცელდა, რომელმაც კავკასიის მთიანეთში რელიგიურ-მისიონერული მოღვაწეობით გაითქვა სახელი.

1811 წელს, რუსეთის მიერ საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის გაუქმებისა და საეგზარქოსოს დაარსების შემდეგ, საქართველოს ეკლესიის რესტრუქტურისა და აქტიურად წარიმართა. აღმოსავლეთ საქართველოში ცამეტი ეპარქიის ნაცვლად შეიქმნა ორი – მცხეთა-ქართლისა და ალავერდ-კახეთის ეპარქია.

1814 წელს, დოსითეოს ფიცხელაურის პროექტის მიხედვით, გაუქმდა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობაც, ხოლო 1815 წელს გაიხსნა საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორა. ცვლილებები შეეხო აღმოსავლეთ საქართველოს საეკლესიო-ადმინისტრაციულ სტრუქტურას, – აქამდე არსებული ორი ეპარქიის მაგივრად დაარსდა სამი: ქართლის, სიღნაღის და ოსეთის. ეს უკანასკნელი საგანგებოდ გამოყვეს შიდა ქართლის მთიანეთში დასახლებული ოსებისთვის. 1818 წელს, თეოფილაქტე რუსანოვის პროექტით, აღმოსავლეთ საქართველოში ეპარქიების რაოდენობა შეამცირეს – შეიქმნა ერთი ქართლ-კახეთის ანუ საქართველოს ეპარქია, ხოლო დასავლეთ საქართველოში კი დაარსდა – იმერეთის, სამეგრელოს და გურიის ეპარქიები.²

აღსანიშნავია, რომ მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში საქართველოს საეგზარქოსოს ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული საზღვრები რუსეთის იმპერიის პოლიტიკური და სამისიონერო ინტერესების შესაბამისად იცვლებოდა.

¹ იქვე, გვ. 531; *Акты*, IV, გვ. 165.

² *История Грузинской Иерархии*, გვ. 22; Е. К., *Краткий очерк истории грузинской церкви и Экзархата за XIX столетие*, გვ. 53-54; 56; ქოქრაშვილი, *რუსეთის რელიგიური პოლიტიკა საქართველოში (XIX ს-ის I ნახევარი)*, გვ. 40.

რუსეთის სამისიონერო პოლიტიკის მიზანი კავკასიასა და საქართველოში. რელიგიურ ფაქტორს რუსეთის ხელისუფლება ყოველთვის მობერებულად იყენებდა მეზობელი ეთნოსებისა თუ ქვეყნების ქვეშევრდომობაში მოსაქცევად. აღსანიშნავია, რომ რუსეთის იმპერიის კავკასიაში დამკვიდრების პოლიტიკა, სამხრეთით საზღვრების გაფართოება, მეზობელი ხალხების დამორჩილება და რუსიფიკაცია მოითხოვდა სამისიონერო საქმის გააქტიურებას. „ინოვაციების“ გასაქრისტიანებლად მისიები იგზავნებოდა. „ერთმორწმუნეობა“, მართლმადიდებლობაზე მოქცევა იყო ის იდეოლოგიური ბერკეტი, რომელსაც უნდა განესაზღვრა ამა თუ იმ ხალხის რუსული პოლიტიკური ორიენტაცია და კურსი.¹

XVIII ს-ში დაიწყო რუსეთის მიერ ჩრდილოეთ კავკასიის კოლონიური ათვისება. აქტუალური გახდა ოსების გაქრისტიანება და ამ გზით მათი პრორუსული ორიენტაციის ფორმირება. 1745-1792 წლებში ჩრდილოეთ კავკასიაში მოქმედებდა რუსეთის ხელისუფლების მიერ დაარსებული „ოსეთის სასულიერო კომისია“, ცენტრით მოზდოკში. სამისიონერო საზოგადოების ჩამოყალიბება, რომლის მიზანი ამ რეგიონში ოსების გაქრისტიანება იყო, მიუთითებდა, რომ რუსეთის მიერ ჩრდილოეთ კავკასიაში გავლენის მოსაპოვებლად და დასაყრდენად სწორედ ეს ხალხი შეირჩა. XVIII ს-ის მეორე ნახევარში იმპერიის მიერ კავკასიის კოლონიური ათვისების მიმართულება ჩრდილოეთ კავკასიიდან სამხრეთისკენ დაიგეგმა. თუმცა ამ ორგანიზაციის სამისიონერო მოღვაწეობა იმ ეტაპზე წარუმატებლად ჩაითვალა და „კომისია“ საუკუნის ბოლოს გაუქმდა.² სამაგიეროდ, რუსეთმა პოლიტიკურ წარმატებას მიაღწია. რუსეთ-ოსმალეთის საზავო პირობების თანახმად, 1774 წელს რუსეთის შემადგენლობაში ყაბარდოსთან ერთად შევიდნენ ჩრდილოეთ კავკასიელი ოსების – ალაგირის, ქურთათისა და თაგაურის თემები. 1781 წელს მათ დიგორის ოსური თემიც შეუერთდა.³

ქართლის მთიანეთში რუსული საეკლესიო პოლიტიკა და ტოპონიმური ლექსიკის ცვლილებები. რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს ანექსიის (1801) შემდეგ, საქართველოს ოსი მოსახლეობით დასახლებული ტერიტორიების აღსანიშნავად რუსი სახელმწიფო მოხელეების მიერ მკვიდრდება ტერმინი – „ოსეთი“. 1802 წელს გენერალმა კარლ კნორინგმა რუსეთის იმპერატორისადმი გაგზავნილ პატაკში, შიდა ქართლის მთიან რა-

¹ Kokrashvili, *The Russian Empire's Religious Policy in Georgia (The First Half of the 19th Century)*, გვ. 63-64.

² ქოქრაშვილი, *შიდა ქართლის მთიანეთში რუსეთის პოლიტიკის ისტორიისთვის (XIX საუკუნე)*, გვ. 74.

³ ითონიშვილი, „სამხრეთ ოსეთი“ – ცენტრალურ საქართველოში, გვ. 15; თოთაძე, *ოსები საქართველოში*, გვ. 42-44.

იონებს დიდი და პატარა ლიახვის სათავეებთან, სადაც ოსი მოსახლეობა ქარბობდა – „ოსეთი“ უწოდა. შემდგომში რუსი მოხელეები ამ ტერმინს იყენებენ უკვე მდინარეების – ქსნის, მეჯუდის, ლეხურის და ფცის ზემო წელში ოსებით დასახლებული ტერიტორიების მიმართ. პარალელურად, XIX ს-ის 30-იანი წლების რუსული დოკუმენტები შიდა ქართლის მთიანეთს შემდეგი ტერმინებითაც იხსენიებენ: საქართველოს ოსეთი, ქართლის ოსეთი, საქართველოს ოსები, ჩრდილოეთ ქართლის ოსეთი, შიდა ქართლის ოსები, საქართველოს კუთვნილი ოსები და ა. შ.¹

შიდა ქართლის ტერიტორიების მიმართ ტერმინის – „ოსეთის“ დამკვიდრებას განსაკუთრებულად რუსეთის საეკლესიო-რელიგიურმა პოლიტიკამ შეუწყო ხელი.

ქართლ-კახეთის დაპყრობისა და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ, რუსეთმა კავკასიის მთიელებში ქრისტიანული სარწმუნოების შეტანა საქართველოდან სცადა. დოსითეოს ფიცხელაურის მიერ შედგენილი საქართველოს ეკლესიის რესტრუქტურისა და პროექტი, რომელსაც 1814 წლის 30 აგვისტოს იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა მოაწერა ხელი, სხვა საკითხებთან ერთად „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ აღდგენასაც ითვალისწინებდა. აღნიშნულმა სამისიონერო ორგანიზაციამ, 1815 წლის 15 სექტემბერს სინოდის განკარგულებით, მოღვაწეობა განაახლა. ამჯერად, მისი ცენტრი თბილისი გახდა.² შექმნილი პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, რუსეთის მიერ კავკასიის რელიგიური ექსპანსიის მიმართულება, რადიკალურად შეიცვალა – სამხრეთ კავკასიიდან ჩრდილოეთისკენ. ხელისუფლებამ ოსებისა და ჩრდილოეთ კავკასიელ მთიელთა გაქრისტიანების პროცესი, ამჯერად, საქართველოდან დაიწყო.

პრაქტიკულად, რუსეთი კავკასიას ორი მიმართულებით უტყევდა: ჩრდილოეთიდან, ძირითადად, ჯარით, საზღვრების სამხრეთისკენ გადაადგილებით, ტერიტორიების დაკავებით. სამხრეთიდან კი რელიგიური მქადაგებლობით, რუსიფიკაციის რბილი მეთოდით.

„ოსეთის სასულიერო კომისიის“ საქმიანობა გულისხმობდა: მთიელთა შორის ქრისტიანობის საქადაგებლად მისიების გაგზავნას, ეკლესიების მშენებლობას, სკოლების გახსნას, ადგილობრივ ენებზე საღვთისმეტყველო ლიტერატურის თარგმნას. მისიის ფუნქციონირებისთვის თავდაპირველად სახელმწიფომ გამოყო 14.750 მანეთი, კაზაკთა ასეული და 30 გამცვილებელი.

¹ სონლულაშვილი, „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში?!, გვ. 86; Джоджуа, *Историография Цхинвальского региона (Южная Осетия)*, გვ. 107-108.

² *Обзор деятельности Общества восстановления православного христианства на Кавказе за 1860-1910 гг.*, გვ. 27; წვერავა, *საქართველოს საეგზარქოსოს სამისიონერო მოღვაწეობა XIX საუკუნეში*, გვ. 54.

„კომისიას“ სათავეში ჩაუდგა მთავარეპისკოპოსი დოსითეოს ფიცხელაური და დაექვემდებარა უშუალოდ რუსეთის უნმინდეს სინოდს.¹

სამისიონერო ორგანიზაციის ფუნქციაში შედიოდა თავდაპირველად შიდა ქართლის ტერიტორიაზე, ხოლო შემდეგ კავკასიონის ჩრდილოეთ კალთებზე დასახლებული ოსებისა და მთიელების გაქრისტიანება. საწყის ეტაპზე, ხელისუფლებამ გამოიყენა კავკასიის მთიელთა შორის ქართველთა სამისიონერო გამოცდილება და ქართულ-კავკასიური ურთიერთობები. მიზანშეწონილად ჩაითვალა კავკასიის მთიელების გაქრისტიანება ქართველი სასულიერო პირების დახმარებით: ჩატარდა შიდა ქართლის მთიანეთის მოსანათლი და მოუნათლავი მოსახლეობის აღწერა, დაიგეგმა თითოეულ ხეობაში არსებული ძველი ეკლესიების აღდგენა ან ახლის აგება.² ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე აღზრდილი ოსი სწავლულის იოანე იაღლუზისძის (1775-1830) მიერ, ქართული გრაფიკის საფუძველზე შეიქმნა ოსური ანბანი, ოსურად ითარგმნა სასულიერო ლიტერატურა.

თუმცა, XIX ს-ის 30-იანი წლებიდან გამოიკვეთა „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მოღვაწეობაში, ქართველი სასულიერო პირების ჩანაცვლების ტენდენცია ოსი და რუსი ეროვნების სამღვდელოებით და მისიონერებით. შესაბამისად, XIX ს-ის მეორე ნახევარში ოსური დამწერლობა რუსული ანბანის მიხედვით იქმნება.³

„ოსეთის სასულიერო კომისიის“ დაარსების პარალელურად, 1814-1818 წლებში შიდა ქართლის მთიანეთში შეიქმნა საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეული, რომელსაც „ოსეთის ეპარქია“ ეწოდა.⁴ მას სათავეში ჩაუყენეს მთავარეპისკოპოსი დოსითეოსი (ფიცხელაური), რომელიც ამავე დროს „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ ხელმძღვანელად იყო დანიშნული. „ოსეთის ეპარქიის“ დაარსებით მოინიშნა ტერიტორია, სადაც უნდა ემოქმედა „ოსეთის სასულიერო კომისიას“. ახლად აღდგენილმა „კომისიამ“ სწორედ ამ ეპარქიიდან დაიწყო ოსების გაქრისტიანება. ტერმინი – „ოსეთი“ შიდა ქართლის მთიანეთის ტერიტორიების აღსანიშნად, უკვე ოფიციალური ორგანიზაციის („ოსეთის სასულიერო კომისია“) სახელწოდებაში, ასევე, საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეულის დასახელებაში გაჩნდა. „ოსეთის სასულიერო კომისია“ XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე მოქმედებდა.

¹ *История Грузинской Иерархии*, გვ. 69-70.

² ქოქრაშვილი, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ არქიმანდრიტი ნიკიფორე შიდა ქართლში ოსების განსახლების შესახებ (1817-1818 წწ.), გვ. 448-462.

³ ქოქრაშვილი, შიდა ქართლის მთიანეთში რუსეთის პოლიტიკის ისტორიისთვის (XIX საუკუნე), გვ. 74-75.

⁴ *История Грузинской Иерархии*, გვ. 24; Е. К., *Краткий очерк истории грузинской церкви и Эжархата за XIX столетие*, გვ. 53-54, 56.

„ოსეთის სასულიერო კომისიას“ თავისი მოღვაწეობა, ცხადია, შიდა ქართლის მთიანეთში ახლად შექმნილი „ოსეთის ეპარქიიდან“ უნდა დაეწყოს. კონკრეტულად რომელ სოფლებსა და ხეობებში უნდა ემოქმედა საწყის ეტაპზე ამ ორგანიზაციას, ვფიქრობ, კარგად ჩანს არქიმანდრიტ ნიკიფორეს ზემოხსენებული 1817-1818 წწ. ანგარიშიდან საქართველოს ეგზარქოსისადმი. ეს უნდა ყოფილიყო სწორედ ის ტერიტორია, სადაც არქიმანდრიტი გაგზავნეს შიდა ქართლის მთიანეთის ოსებით დასახლებული ხეობებისა და სოფლების აღსაწერად. ხეობები, რომლებიც მან აღწერა მოიცავდა მდინარეების ლიახვის, ქსნის, ლეხურას სათავეებს, ასევე დვალეთს, თრუსოს, არაგვის ხეობის მთიანეთის ტერიტორიას, კერძოდ: გერის, ზავდის, ჯომაგის, ნარის, ყორნისის, ჯავის, სხლების, ქეშელთის, როკის, თრუსოს, ლუდას, მნას, ჯაისხევის, გუდამაყრის, კუდაროს, არაგვის ხეობებისა და მათ მიმდებარე სოფლებსა და თემებს.¹

აღსანიშნავია, რომ ოსი მოსახლეობის მთიანი რეგიონიდან სამხრეთით ჩამოსახლებასთან ერთად, თანდათან ფართოვდებოდა ის არეალი, რომლის ფარგლებშიც ამ ორგანიზაციას უნდა ემოქმედა.²

ამგვარად, XIX ს-ის 10-20-იანი წლებიდან, რუსეთის საეკლესიო-ადმინისტრაციული და რელიგიური პოლიტიკის მეშვეობით, საქართველოს ონომასტიკურ ლექსიკაში თითქოს შეფარულად, მაგრამ ეფექტურად შემოდის, ფიქსირდება და მკვიდრდება ტერმინი – „ოსეთი“. საეკლესიო-ადმინისტრაციულმა და სამისიონერო პოლიტიკამ განაპირობა ახალი წარმოსახვითი საზღვრებისა და სივრცის ფორმირება. მოგვიანებით, ამ სივრცესთან ხელოვნურად მორგებულმა ტოპონიმურმა ტერმინოლოგიამ პოლიტიკური ყდერადობა შეიძინა; ის ოფიციალურად გაფორმდა და დაკანონდა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულის შექმნით.

XIX ს-ის 30-იან წლებში კავკასიაში რუსული ადმინისტრაციის მთავარმმართველი ბარონი როზენი (1831-1837) აღნიშნავდა: „რუკაზე ერთი შეხედვაც ადასტურებს, რომ ეს მიწა მრავალი თვალსაზრისით იმსახურებს ჩვენი ხელისუფლების ყურადღებას. ჩვენი მტკიცე ბატონობა ოსეთში თამამად გაჭრის კავკასიონის ქედს ორ ნაწილად, მაშინ როცა ახლა მხოლოდ და მხოლოდ საქართველოს სამხედრო გზა კვეთს მას ნახევრად დაპყრობილ და ჩვენდამი მტრულად განწყობილ ხალხებს შორის“.³ ეს განცხადება მოწმობს,

¹ ქოქრაშვილი, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ არქიმანდრიტი ნიკიფორე შიდა ქართლში ოსების განსახლების შესახებ (1817-1818 წწ.), გვ. 455-460.

² ქოქრაშვილი, შიდა ქართლის მთიანეთში რუსეთის პოლიტიკის ისტორიისთვის (XIX საუკუნე), გვ. 15-16.

³ ლომინაძე, ვინ და როდის დაარქვა შიდა ქართლის მთიანეთს „სამხრეთ ოსეთი“, გვ. 4; თოთაძე, ოსები საქართველოში, გვ. 38.

რომ კავკასიონის მთავარი ქედის ცენტრალურ ნაწილში, მის ორივე კალთაზე დასახლებული ოსების ერთიანი ადმინისტრაციული ერთობის ფორმირება რუსეთის კავკასიური პოლიტიკის ნაწილი გახდა.¹

საეკლესიო პოლიტიკას, სამისიონერო ორგანიზაციის „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ დახმარებით, ამ მიმართულებით პირველი კვალი უნდა გაველო. შეემზადებინა ტერიტორიული სივრცე და მოსახლეობა ადმინისტრაციული ცვლილებებისთვის, რასაც მოჰყვებოდა უკვე პოლიტიკური ნაბიჯები.

მალე ამ გეგმის განხორციელება დაიწყო. რუსეთის სამხედრო მინისტრის რეკომენდაციით, 1840 წელს საქართველო-იმერეთის გუბერნიაში აღმოსავლეთ საქართველოს მთის მოსახლეობისთვის საგანგებოდ შეიქმნა: თუმ-ფშავ-ხევსურეთისა და ოსეთის ოკრუგები.

თავდაპირველად, ოსეთის ოკრუგი მოიცავდა დიდი ლიახვისა და თერგის სათავეების ტერიტორიებს. მალე ცხადი გახდა, რომ ოკრუგში ხელოვნურად გაერთიანებული, ერთმანეთისგან სრულიად მოწყვეტილი მაღალმთიანი ხეობები მართვის პრობლემებს ქმნიდა. 1842 წელს მთავარმმართველ გოლოვინის რეორგანიზაციით, ოსეთის ოკრუგი ორად გაიყო და შეიქმნა: ოსეთის ოკრუგი და მთის ოკრუგი. ამ უკანასკნელში შევიდა საქართველოს სამხედრო გზის მიმდებარე ტერიტორია.² 1843 წელს „ოსეთის ოკრუგში“ გაერთიანდა – ჯავის, პატარა ლიახვისა და ნარის (ისტორიული დვალეთის ტერიტორიის ნაწილი), ხოლო მთის ოკრუგში კი – ქსნის, მთიულეთისა და ხევის უბნები. 1847 წელს გამოცემული კავკასიის გენერალური რუკის მიხედვით, „ოსეთის ოკრუგი“ მოიცავდა მცირე ლიახვის სათავეებს (ისტორიულ მაღრან-დვალეთს), ჯავის მხარესა და კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთით მდებარე ნარ-მამისონის ქვაბულს.³

ამგვარად, XIX ს-ის 40-იან წლებიდან სახელწოდება „ოსეთი“ უკვე შიდა ქართლის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ დასახელებაში აისახა. საქართველოში ოსებით კომპაქტურად დასახლებულ ტერიტორიას ოფიციალურად „ოსეთი“ უწოდეს, ამით ის გამიჯნეს ქართული სამყაროსგან.

ისტორიოგრაფიაში არსებული თვალსაზრისით, რუსეთის ხელისუფლებამ ტოპონიმი „ოსეთი“ ოფიციალურად პირველად 1843 წელს შემოიტანა, როდესაც ქართლის მთიანეთში „ოსეთის ოკრუგი“ შეიქმნა.⁴ თუმცა რეალურად ირკვევა, რომ ტერმინი „ოსეთი“ საეკლესიო ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულის დასახელებაში დაახლოებით სამი ათეული წლით

¹ ჭეიშვილი, „ოსეთიდან“ „სამხრეთ ოსეთამდე“, როგორ იცვლებოდა ეთნიკური გეოგრაფია პოლიტიკურ გეოგრაფიად, გვ. 230.

² *Акты*, IX, გვ. 749-750.

³ ლეიკიშვილი, როდის გაჩნდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი?“, გვ. 266.

⁴ გვასალია, შიდა ქართლი და ოსური პრობლემა, გვ. 58.

ადრე გაჩნდა, როდესაც 1814-1818 წლებში შიდა ქართლის მთიანეთის ტერიტორიაზე დაარსდა „ოსეთის ეპარქია“.¹

ამგვარად, საქართველოს ტერიტორიების მიმართ ტერმინი – „ოსეთი“ ოფიციალურად პირველად საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეულის დასახელებაში გაჟღერდა. ამ ტერმინოლოგიის დამკვიდრებას რუსეთის საეკლესიო-რელიგიურმა და სამისიონერო პოლიტიკამ შეუშაბა საფუძველი, ხოლო შემდეგ ის საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ რუკაზეც გაჩნდა.

პოლიტიკური გეოგრაფიის ამგვარი ცვლილების შედეგი მძიმე აღმოჩნდა. 1859 წელს თბილისის გუბერნიის „ოსეთის ოკრუგს“ ნარის, ხოლო ქუთაისის გუბერნიას მამისონის უბნები ჩამოაშორეს და მიუერთეს ჩრდილოეთ კავკასიაში „ოსეთის სამხედრო ოკრუგს“, რომელიც კავკასიის ხაზის მარცხენა ფრთაზე შეიქმნა. შემდგომში ნარის უბანი თერგის ოლქს გადაეცა, 1924 წელს კი ჩრდილოეთ ოსეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში შევიდა. ამგვარად, საქართველომ ისტორიული დვალეთის ტერიტორია დაკარგა. ყოფილი „ოსეთის ოკრუგის“ სხვა ტერიტორიები კი გორის მაზრაში გააერთიანეს უბნების სახით.²

აღსანიშნავია, XIX ს-ის 40-50-იან წლებში კავკასიონის ორივე კალთაზე რუსეთის ხელისუფლებამ თითქმის იდენტური დასახელების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულები დააარსა – „ოსეთის ოკრუგი“ (სამხრეთ კავკასია, ტფილისის გუბერნია) და „ოსეთის სამხედრო ოკრუგი“ (ჩრდილოეთ კავკასია).

აღნიშნული ადმინისტრაციული ერთეულების დასახელებების მიხედვით კარგად ჩანს, რომ სამხრეთ კავკასიაში – „ოსეთის ოკრუგში“, რომელიც ტფილისის გუბერნიის შემადგენლობაში შედიოდა, სამოქალაქო მმართველობის ფორმა დამყარებული ანუ ეს რეგიონი უკვე დამორჩილებულია და ის შესაძლოა მთელ იმპერიაში მოქმედი სამოქალაქო მმართველობის სისტემის მიხედვით იმართოს. ჩრდილოეთ კავკასიაში შექმნილი ოკრუგის დასახელება კი გვიჩვენებს, რომ აქ სამხედრო-სახალხო მმართველობის ფორმა მოქმედებს. ჩრდილოეთ კავკასიაში რუსეთი ჯერ მყარად ვერ გრძნობს თავს. თუმცა თითქმის მსგავს დასახელებებში ნათლად იკითხება ამ ორი ტერიტორიის გაერთიანების, ერთიან სივრცედ აღქმის, მოაზრებისა და ერთ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულად ჩამოყალიბების სურვილი.

¹ ქოქრაშვილი, შიდა ქართლის მთიანეთში რუსეთის პოლიტიკის ისტორიისთვის (XIX საუკუნე), გვ. 76.

² გვასალია, შიდა ქართლი და ოსური პრობლემა, გვ. 58; ჭეიშვილი, „ოსეთიდან“ „სამხრეთ ოსეთამდე“, როგორ იცვლებოდა ეთნიკური გეოგრაფია პოლიტიკურ გეოგრაფიად, გვ. 231.

სამეცნიერო ლიტერატურაში, ისტორიკოს გ. ჭეიშვილის მიერ, ახსნილია, რომ მათ ერთიან ადმინისტრაციულ-პოლიტიკურ სივრცედ ფორმირებას წინააღმდეგობას უქმნიდა გეოგრაფიული ფაქტორი, კავკასიონის მთავარი ქედის სახით. თუმცა ამავე ფაქტორმა გარკვეულწილად ხელი შეუწყო ახალი ონომასტიკური წყვილის „სამხრეთ ოსეთისა“ და „ჩრდილოეთ ოსეთის“ წარმოშობას.¹ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ტერმინის – „სამხრეთ ოსეთი“ – ფორმირებაში, ამჯერადაც, რუსეთის მიერ დაარსებული და კავკასიაში მოქმედი რელიგიური ორგანიზაციის როლი იკვეთება.

შიდა ქართლის ტერიტორიების მიმართ ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“ პირველად ახსენეს 1830 წელს რუსულენოვან გაზეთში „ტიფლისკი ვედომოსტი“ („Тифлисские ведомости“, 1830, № 72-86).² წერილების სერიაში, რომელიც მოიცავს 7 სტატიას, კორესპონდენტმა (ავტორი მითითებული არ არის) ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“ დაასახელა კავკასიონის სამხრეთ კალთაზე ოსებით დასახლებული, კერძოდ, გორის მაზრის – ჯავის, ქეშელთის, მალრანდვალეთის თემების ტერიტორიის აღსანიშნავად.

ოფიციალურად კი ტერმინი – „სამხრეთ ოსეთი“ XIX ს-ის 60-იანი წლებიდან სამისიონერო ორგანიზაციის – „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ ანგარიშებში სისტემატურად გვხვდება. ისტორიკოს ს. ლეკიშვილის კვლევა ადასტურებს, რომ საქართველოს ტერიტორიების მიმართ ტერმინის „სამხრეთ ოსეთი“ ოფიციალურად დამკვიდრების ინიციატორი სწორედ ეს სამისიონერო ორგანიზაცია იყო.³

მკვლევარმა იმის საილუსტრაციოდ, თუ როდის გაჩნდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“, გააანალიზა სოლიდური მასალა, XIX ს-ის წყაროები, გამოქვეყნებული დოკუმენტები, პერიოდული პრესა, მოხელეთა და ორგანიზაციების ანგარიშები. ირკვევა, რომ ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“ აღნიშნული პერიოდის ოფიციალურ დოკუმენტურ წყაროებში 21-ჯერ დაფიქსირდა, აქედან უკლებლივ ყველა შემთხვევა უკავშირდება სწორედ „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელ საზოგადოებას“ და მის ანგარიშებს, რომლებიც ყოველწლიურად საჯაროდ ქვეყნდებოდა.⁴ აღნიშნული ტოპონიმის – „სამხრეთ ოსეთი“ – გირაჟირება ამ ფორმით ხდებოდა შიდა ქართლის ტერიტორიების მიმართ.

„კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოება“ დაარსდა 1860 წელს, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ გაუქმების

¹ იქვე, გვ. 231.

² ითონიშვილი, „სამხრეთ ოსეთი“ – ცენტრალურ საქართველოში, გვ. 39; ლეკიშვილი, როდის გაჩნდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი?“, გვ. 261.

³ იქვე, გვ. 272.

⁴ იქვე, გვ. 259.

შემდეგ, რომელმაც ამ პერიოდისთვის თავისი ფუნქცია შეასრულა და ახალ-მა პოლიტიკურმა რეალობამ სამისიონერო მოღვაწეობის გაფართოება მოითხოვა.

XIX ს-ში რუსეთის იმპერიაში „ინოროდცების“ გარუსების ორი მოდელი არსებობდა. პირველი პირდაპირ უკავშირდება სახალხო სკოლების სასწავლო-აღმზრდელობით პროცესს: უხეში მეთოდებით სკოლისა და მოსახლეობის ტოტალურ რუსიფიკაციას, რუსული სკოლის მეშვეობით ადამიანების გონებისა და აზროვნების შეცვლას, მშობლიური ენის აღმოფხვრასა და რუსული ენის გაძლიერებას.¹

მეორე მოდელი მისიონერთა გამოცდილებით შემუშავდა და ძირითადად, სასულიერო სასწავლებლებსა და სამრევლო სკოლებში დაინერგა. ის გულისხმობდა რუსიფიკაციის პროცესის რელიგიიდან დაწყებას, „ინოროდცების“ გარუსებას და ასიმილაციას არა უხეში მეთოდით, არამედ შეპარვით, ამ შემთხვევაში, მართლმადიდებლობის დახმარებით. დაწყებით სკოლაში უპირატესობა ენიჭებოდა არა იმდენად რუსული ენის შესწავლას, არამედ არარუს მოსახლეობაში რუსული მსოფლმხედველობის, მენტალობის, ცხოვრების წესის, ზნე-ჩვეულებების დანერგვას, რისთვისაც მშობლიურ ენას იყენებდნენ.²

XIX ს-ის 60-იან წლებამდე ამ მოდელით საქართველოში მუშაობდა „ოსეთის სასულიერო კომისიის“, შემდეგ კი „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ მიერ დაარსებული სკოლები, XIX ს-ის 80-იანი წლებიდან კი საეკლესიო-სამრევლო და საკვირაო სკოლები. ოსურ სამრევლოებში ამ მეთოდის გამოყენებამ, ერთი მხრივ, განაპირობა ოსების რუსიფიკაცია, პრორუსული ორიენტაციის გაძლიერება, მეორე მხრივ კი, ხელი შეუწყო ქართულ-ოსური ურთიერთობების გაუცხოებას, ქართული კულტურული რეალობისგან ოსების დაშორებას.

XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან კავკასიაში სამისიონერო საქმის გააქტიურებამ რუსეთის იმპერიისთვის სახელმწიფო მნიშვნელობა შეიძინა, რაც დაკავშირებული იყო კავკასიის ომების დამამთავრებელ ეტაპთან. იარაღით დაპყრობილი კავკასიელი მთიელების დამორჩილების, მათი რუსიფიკაციის პროცესში ქრისტიანულ რელიგიას მნიშვნელოვანი პოლიტიკური როლი უნდა შეესრულებინა. კავკასიის მეფისნაცვალ ალექსანდრე ბარიატინსკი (1856-1862), რომლის ინიციატივითაც შეიქმნა „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოება“ ასაბუთებდა მისი დაარსების აუცილებლობას და აღნიშნავდა: „მართლმადიდებლური სარწმუნოება რუსე-

¹ ქოქრაშვილი, *სასულიერო განათლების სისტემის ისტორიიდან*, გვ. 116.

² იქვე, გვ. 116-117.

თის უმთავრეს სახალხო ძალას წარმოადგენს... საჭიროა რომ ყოველმა რუსმა თავისი სამშობლოს სადიდებლად ამაგი დასდოს და წვლილი შეიტანოს მართლმადიდებლობის გავრცელების საქმეში. ჩვენ გვჭირდება საერთო ძალისხმევა. რასაც ვერ გააკეთებს ერთი რუსი, იმას შეძლებს მთელი რუსეთი“.¹

სამისიონერო-რელიგიური ორგანიზაციის მეშვეობით ტერმინის – „სამხრეთ ოსეთი“ – შემოტანამ, საფუძველი შეუმზადა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ლექსიკაში ტოპონიმური ნყვილის – „ჩრდილოეთ ოსეთის“ და „სამხრეთ ოსეთის“ დამკვიდრებას, რომელიც XX ს-ში საბჭოთა ხელისუფლებამ ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური ცვლილებებით გაამყარა. საქართველოს ისტორიულ რეგიონში – შიდა ქართლში – მეფის რუსეთის დროს დამკვიდრებული ტოპონიმური ლექსიკა, XX ს-ის დასაწყისში ოკუპირებულ და გასაბჭოებულ საქართველოში შექმნილ ახალ პოლიტიკურ რეალობაში ტრანსფორმირდა, როგორც „საქართველოს სსრ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი“ (1922).

დასკვნა

ამრიგად, რუსეთის საეკლესიო-სამისიონერო და რელიგიურმა პოლიტიკამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა კავკასიაში რუსეთის იმპერიისთვის სასურველი პოლიტიკური რეალობისა და ქართულ-ოსური ურთიერთობების ფორმირებაში. რუსეთის იმპერიამ, გავლენის გაძლიერებისა და ახალი საზღვრების ფორმირებისთვის, წარმატებით გამოიყენა რელიგიური ფაქტორი, როგორც ძალაუფლებისა და გავლენის მოპოვების „არაძალადობრივი“ ინსტრუმენტი.

საქართველოს, კერძოდ, შიდა ქართლის ტერიტორიების მიმართ ტერმინების – „ოსეთი“, „ოსეთის ეპარქია“, „ოსეთის ოკრუგი“, „სამხრეთ ოსეთი“ – დამკვიდრებაში ჩანს რუსეთის საეკლესიო-რელიგიური პოლიტიკის როლი. თავდაპირველად ეს ტერმინოლოგია გაჟღერდა საეკლესიო-ადმინისტრაციული და სამისიონერო ორგანიზაციების მეშვეობით, რაც მოგვიანებით პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ერთეულების შექმნით გამყარდა.

საქართველოს ონომასტიკაში ამ ლექსიკის შემოტანა იყო ეთნოპოლიტიკური და ტოპონიმური შეტევა. ცარისტული რუსეთის პოლიტიკით, ჯერ კიდევ, XIX ს-ში მომზადდა საფუძველი საქართველოში ოსების ტერიტორიული პრეტენზიებისთვის, რომლის შედეგებმა ეთნოკონფლიქტების სახით თანამედროვე პერიოდშიც იჩინა თავი. ამჟამად, საქართველოს ისტორიული რეგიონის – შიდა ქართლის ტერიტორიის გარკვეული ნაწილი (ცხინვალის

¹ Е. К., *Краткий очерк истории грузинской церкви и Экзархата за XIX столетие*, გვ. 109.

რეგიონი/ყოფილი საქართველოს სსრ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი) ქართულ-ოსური ეთნოკონფლიქტის ზონაა და საქართველოს ხელისუფლების არაკონტროლირებად ტერიტორიას წარმოადგენს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა

ბუბულაშვილი, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ეგ ზარქოსობის დროს – ბუბულაშვილი ე., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ეგ ზარქოსობის დროს, თბილისი, 2022.

გაგოშიძე, ქართული წარწერები თრუსოსა და მნის ხეობაში – გაგოშიძე გ., ქართული წარწერები თრუსოსა და მნის ხეობაში, „თრუსო: ისტორიული და ეთნოკულტურული პრობლემები“, რ. თოფჩიშვილის საერთო რედაქციით, თბილისი, 2021, გვ. 129-141.

გვასალია, შიდა ქართლი და ოსური პრობლემა – გვასალია ჯ., შიდა ქართლი და ოსური პრობლემა, თბილისი, 1997.

ზაქარაია, შიდა ქართლის მთიანეთის ხუროთმოძღვრების ისტორიისათვის – ზაქარაია პ., შიდა ქართლის მთიანეთის ხუროთმოძღვრების ისტორიისათვის, „ოსთა საკითხი“, კრებული შემდგენლები და რედაქტორები: ა. ბაქრაძე, ო. ჩუბინიძე, თბილისი, 1996, გვ. 125-155.

თოგოშვილი, ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წლებში – თოგოშვილი გ., ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წლებში, თბილისი, 1969.

თოთაძე, ოსები საქართველოში – თოთაძე ა., ოსები საქართველოში: მითი და რეალობა, მეორე შევსებული გამოცემა, თბილისი, 2008.

თოფჩიშვილი, საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები – თოფჩიშვილი რ., საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები, თბილისი, 1997.

თოფჩიშვილი, კავკასიის ეთნოლოგია – თოფჩიშვილი რ., კავკასიის ეთნოლოგია, თბილისი, 2012.

ითონიშვილი, ოსიანობა – ითონიშვილი ვ., ოსიანობა, „ოსთა საკითხი“, კრებული შემდგენლები და რედაქტორები: ა. ბაქრაძე, ო. ჩუბინიძე, თბილისი, 1996, გვ. 228-257.

ითონიშვილი, „სამხრეთ ოსეთი“ – ცენტრალურ საქართველოში – ითონიშვილი ვ., „სამხრეთ ოსეთი“ – ცენტრალურ საქართველოში, „ოსთა საკითხი“, კრებული შემდგენლები და რედაქტორები: ა. ბაქრაძე, ო. ჩუბინიძე, თბილისი, 1996, გვ. 5-44.

კვაშილავა, ეთნოკულტურული ეტიუდები – კვაშილავა ი., ეთნოკულტურული ეტიუდები, თბილისი, 2018.

ლეკიშვილი, როდის გაჩნდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი?“ – ლეკიშვილი ს., როდის გაჩნდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი?“, „ოსთა საკითხი“, კრებულის შემდგენლები და რედაქტორები: ა. ბაქრაძე, ო. ჩუბინიძე, თბილისი, 1996, გვ. 258-275.

ლომინაძე, ვინ და როდის დაარქვა შიდა ქართლის მთიანეთს „სამხრეთ ოსეთი“ – ლომინაძე რ., ვინ და როდის დაარქვა შიდა ქართლის მთიანეთს „სამხრეთ ოსეთი“, გაზ. „განათლება“, 30 ოქტომბერი, 1991, გვ. 5.

ოთხმეზური, შიდა ქართლის მთიანეთის ეპიგრაფიკა – ოთხმეზური გ., შიდა ქართლის მთიანეთის ეპიგრაფიკა, „ოსთა საკითხი“, კრებულის შემდგენლები და რედაქტორები: ა. ბაქრაძე, ო. ჩუბინიძე, თბილისი, 1996, გვ. 126-156.

პავლიაშვილი, საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესიის ისტორია (1800-1945) – პავლიაშვილი ქ., საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესიის ისტორია (1800-1945), ნაწ. 1, თბილისი, 2008.

სონლულაშვილი, „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში?! – სონლულაშვილი ა., „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში?!, თბილისი, 2009.

ტოგონიძე, ქართლის მთიანეთის აჯანყება (1804) – ტოგონიძე ვ., ქართლის მთიანეთის აჯანყება (1804), თბილისი, 1951.

ქოქრაშვილი, რუსეთის რელიგიური პოლიტიკა საქართველოში (XIX ს-ის I ნახევარი) – ქოქრაშვილი ხ., რუსეთის რელიგიური პოლიტიკა საქართველოში (XIX ს-ის I ნახევარი), ბენდიანიშვილი ა., დაუშვილი ა., სამსონაძე მ., ქოქრაშვილი ხ., ჭუმბურიძე დ., ჯანელიძე ო., „რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში“, თბილისი, 2008, გვ. 39-55.

ქოქრაშვილი, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ არქიმანდრიტი ნიკიფორე შიდა ქართლში ოსების განსახლების შესახებ (1817-1818 წწ.) – ქოქრაშვილი ხ., „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ არქიმანდრიტი ნიკიფორე შიდა ქართლში ოსების განსახლების შესახებ (1817-1818 წწ.), აშოს, 2010, N1 (7), გვ. 448-462.

ქოქრაშვილი, სასულიერო განათლების სისტემის ისტორიიდან – ქოქრაშვილი ხ., სასულიერო განათლების სისტემის ისტორიიდან XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოში, აშოს, 2014, N2 (15), გვ. 105-121.

ქოქრაშვილი, შიდა ქართლის მთიანეთში რუსეთის პოლიტიკის ისტორიისთვის (XIX საუკუნე) – ქოქრაშვილი ხ., შიდა ქართლის მთიანეთში რუსეთის პოლიტიკის ისტორიისთვის (XIX საუკუნე), აშოს, 2016, N1 (18), გვ. 63-81.

ქოქრაშვილი, ანტირუსული გამოსვლები საქართველოში XIX ს-ის პირველ ნახევარში – ქოქრაშვილი ხ., ანტირუსული გამოსვლები საქართველოში XIX ს-ის პირველ ნახევარში, „რუსეთის ექსპანსია კავკასიაში და საქართველო“, ვებგვერდის მისამართი: <https://gfsis.org.ge/files/library/pdf/Georgian-2801.pdf> (გადამოწმების თარიღი: 2024, 30 მაისი).

წვერავა, საქართველოს საეგზარქოსოს სამისიონერო მოღვაწეობა XIX საუკუნეში – წვერავა ვ., საქართველოს საეგზარქოსოს სამისიონერო მოღვაწეობა XIX საუკუნეში, ქუთაისი, 2003.

ჭეიშვილი, „ოსეთიდან“ „სამხრეთ ოსეთამდე“, როგორ იცვლებოდა ეთნიკური გეოგრაფია პოლიტიკურ გეოგრაფიად – ჭეიშვილი გ., „ოსეთიდან“ „სამხრეთ ოსეთამდე“, როგორ იცვლებოდა ეთნიკური გეოგრაფია პოლიტიკურ გეოგრაფიად, პაპა, XIV, თბილისი, 2011, გვ. 218-233.

ჭუმბურიძე, შიდა ქართლის სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება XIX საუკუნის I ნახევარში – ჭუმბურიძე დ., შიდა ქართლის სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება XIX საუკუნის I ნახევარში, აშშ, 2013, N1 (12), გვ. 73-90.

ხარაძე, შიდა ქართლში ტოპონიმთა გაყალბების წინააღმდეგ – ხარაძე კ., შიდა ქართლში ტოპონიმთა გაყალბების წინააღმდეგ, „ოსთა საკითხი“, კრებულის შემდგენლები და რედაქტორები: ა. ბაქრაძე, ო. ჩუბინიძე, თბილისი, 1996, გვ. 63-82.

Kokrashvili, *Anti-Russian Demonstrations in Georgia in the First Half of the XIX Century* – Kokrashvili Kh., *Anti-Russian Demonstrations in Georgia in the First Half of the XIX Century*, „The Expansion of Russia in the Caucasus and Georgia“, 2020. ვებგვერდის მისამართი: <https://gfsis.org.ge/files/library/pdf/English-2801.pdf> (გადამოწმების თარიღი: 2024, 30 მაისი).

Kokrashvili, *The Russian Empire's Religious Policy in Georgia (The First Half of the 19th Century)* – Kokrashvili Kh., *The Russian Empire's Religious Policy in Georgia (The First Half of the 19th Century)*, „Certain Aspects of Georgian-Russian Relations in Modern Historiography“, D. Muskhelishvili (Editor), New York, 2014, გვ. 63-81.

Абаев, *Историко-Этимологический словарь осетинского языка* – Абаев В., *Историко-Этимологический словарь осетинского языка*, т. 3, Ленинград, 1979.

Акты, I – АКАК, под ред. А. Берже, т. I, Тифлис, 1866.

Акты, II – АКАК, под ред. А. Берже, т. II, Тифлис, 1868.

Акты, IV – АКАК, под ред. А. Берже, т. IV, Тифлис, 1870.

Акты, V – АКАК, под ред. А. Берже, т. V, Тифлис, 1873.

Акты, VII – АКАК, под ред. А. Берже, т. VII, Тифлис, 1878.

Акты, IX – АКАК, под ред. А. Берже, т. IX, Тифлис, 1884.

Джоджуа, *Историография Цхинвальского региона (Южная Осетия)* – Джоджуа Т., *Историография Цхинвальского региона (Южная Осетия)*, გვ. 107-108. ვებგვერდის მისამართი: https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no18/5_dzodzua.pdf (გადამონმების თარიღი: 2024, 30 მაისი).

Дзидзоев, *Известное и неизвестное в этнографии и мифологии осетин* – Дзидзоев В., *Известное и неизвестное в этнографии и мифологии осетин. Что общего и отличительного Уастырджы-Уасгерги и святого Георгия?*, „Дарьял“, 2012, № 3. ვებგვერდის მისამართი: https://www.darial-online.ru/material/2012_3-dzidzoev/ (გადამონმების თარიღი: 2024, 30 მაისი)

Е. К., *Краткий очерк истории грузинской церкви и Экзархата за XIX столетие* – Е. К., *Краткий очерк истории грузинской церкви и Экзархата за XIX столетие*, Тифлис, 1901.

История Грузинской Иерархии – *История Грузинской Иерархии*, с присовокуплением обращения в христианство Осетии и других Горских народов по 1-е января 1825 года, Москва, 1826.

Миллер, *Осетинские этюды, II* – Миллер В., *Осетинские этюды*, ч. II, Москва, 1882.

Ткавашвили, *Русско-осетинское противостояние в Грузии в начале XIX века* – Ткавашвили М., *Русско-осетинское противостояние в Грузии в начале XIX века*, „Некоторые вопросы истории осетин Шиды Картли“, Д. Мухелишвили (главный редактор), Тбилиси, 2010, გვ. 219-255.

Обзор деятельности Общества восстановления православного христианства на Кавказе за 1860-1910 гг. – *Обзор деятельности Общества восстановления православного христианства на Кавказе за 1860-1910 гг.*, Тифлис, 1910.

**Russian Ecclesiastical Policy in Georgia and the Ethnopolitical
Context of Georgian-Ossetian Relations in the 19th Century
(A Case Study of Shida Kartli Highlands)**

Summary

From the beginning of the 19th century, the intensive expansion and colonial policy implemented by Russia in Georgia created a special situation in the mountainous region of Shida Kartli, a historical-geographical region of eastern Georgia, which became an area of Georgian-Ossetian relations as a result of migrations.

The political and demographic situation in the region enhanced Georgian-Ossetian confrontation and alienation. Church, missionary and religious policy played an important role in forming the political reality and Georgian-Ossetian relations desirable for the empire.

The research aims to show the ethnopolitical context of the ecclesiastical rule of the Russian Empire in Georgia in the first half of the 19th century in the case of the mountainous part of Shida Kartli; to evaluate the influence of Russia's religious policy, missionary Organizations and ecclesiastical-administrative system on the formation of Georgian-Ossetian relations; to show how the ethnic terminology gained political connotation and the role that Russian church policy played in this respect.

At the beginning of the 19th century, the Georgian national liberation movement and the anti-Russian struggle for regaining state independence were also supported by the Ossetian population of Shida Kartli; this meant that they approved of vassalage and loyalty to the Georgian state. From the 1820s-30s, Russian authorities started changing their policy towards the Ossetians in this region: they tried to turn the confronted anti-Russian forces into allies. Russia's religious and ecclesiastical-administrative policy carried out in the highlands of Shida Kartli provided for the enhancement of the Ossetian unity on the territory of Georgia, the formation of new borders, changing of toponymic lexis and igniting Georgian-Ossetian confrontation.

The establishment of the „Eparchy of Ossetia“ (1814-1818) – an ecclesiastical-administrative unit – in the highlands of Shida Kartli, under which a missionary Organization „Ossetian Ecclesiastical Commission“ started operating, encouraged creation of new imaginary borders.

In 1843, the creation of an administrative-political unit – „Ossetian Okrug“ – actually legitimized new borders and established the toponym „Ossetia“ on the territory

of Georgia. Implementation of such policy in the border region led to the loss of the territory of Dvaleti, a historical province of Georgia: in 1859, „Ossetian Okrug“ was deprived of the district of Nari (Dvaleti) and, at first, annexed it to the „Military Okrug of Ossetia“, created in the North Caucasus, and then to the „Terek Oblast“; later, the Soviet authority united it with „North Ossetian Autonomous Soviet Socialist Republic“ (1924).

The term „South Ossetia“ was first applied concerning the territories of Shida Kartli that were inhabited by Ossetians in 1830 by the newspaper „Tiflisskie Vedomosti“ (Tiflis Gazette); however, in the 1860s of the 19th century formally it was first mentioned in the reports of a missionary Organization the „Society for Restoration of Orthodox Christianity in the Caucasus“, which was founded after the abolishment of „Ossetian Ecclesiastical Commission“. This laid the grounds for establishing a toponymic pair – „North Ossetia“ and „South Ossetia“.

Thus, one can identify the role of Russia’s church and religious policy in establishing the terms „Ossetia“, „Eparchy of Ossetia“, „Ossetian Okrug“, and „South Ossetia“ with respect to the territories of Georgia, namely those of Shida Kartli. Initially, this terminology was established through ecclesiastical-administrative and missionary policy, which was later consolidated employing political-administrative Reorganization. In order to enhance its influence and form new borders, the Russian Empire successfully incorporated the religious factor as a ‘non-violent’ instrument of gaining power and influence.

The toponymic lexicon of Shida Kartli Highland areas established during the Tsar’s Russia – „Ossetia“, „Eparchy of Ossetia“, „Ossetian Okrug“, and „South Ossetia“ – was transformed in the new political reality in occupied and Sovietized Georgia at the beginning of the 20th century as „South Ossetian Autonomous Oblast of the Georgian SSR“ (1922).

The introduction of these terms in Georgian onomastics was an ethnopolitical and toponymic attack. The policy of Tsarist Russia laid the groundwork for the territorial claims of Ossetians in Georgia as early as the 19th century, with consequences that later manifested as ethno-conflicts in modern times. Presently, a certain part of Shida Kartli (Tskhinvali region/former South Ossetian Autonomous Oblast of Georgian Soviet Socialist Republic) is the zone of ethnic conflict and is beyond the control of the Georgian authorities.